

Stanisław Korenik

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ROZWÓJ PRZESTRZENNY WE WSPÓŁCZESNYCH REALIACH

Streszczenie: Współczesna przestrzeń podlega ciągłym zmianom mającym swoje źródło w dynamicznych procesach zachodzących w różnych przekrojach ekonomicznych. Na to zjawisko nakłada się dodatkowo kryzys występujący w globalnej gospodarce. Te przemiany powodują, że zmienia się rola przestrzeni w gospodarce. Z elementu statycznego przestrzeń staje się jednym z aktywniejszych czynników decydujących o kształtowaniu się procesów gospodarczych.

Słowa kluczowe: przestrzeń, rozwój, gospodarka.

DOI: 10.15611/br.2013.1.07

1. Wstęp

Zanim będzie poruszona istota przerażeń dotyczących roli przestrzeni we współczesnej gospodarce, warto przytoczyć wypowiedź T.L. Friedmana, który w książce pt. *Lexus i drzewo oliwne* pisze, iż „wyzwaniem dla ludzkości w dzisiejszych czasach jest znalezienie zdrowej równowagi między lexusem a drzewem oliwnym. Jego zdaniem kraj bez lexusa nigdy nie zajdzie daleko, bo to właśnie on rozpędza gospodarkę, zwiększając dynamikę jej rozwoju. Z kolei kraj pozbawiony zdrowego drzewa oliwnego nigdy nie będzie miał wystarczającego poczucia bezpieczeństwa, aby w pełni otworzyć się na świat, wydobyć stamtąd te elementy globalizacji, które będą dla niego korzystne”¹. Można zatem postawić tezę, iż pomiędzy obydwoma procesami zachodzi sprzężenie zwrotne.

Nowa konkurencja warunkuje ciągły rozwój i innowacyjność oraz wymusza na państwach, społeczeństwach, przedsiębiorstwach oraz jednostkach nieustanne podnoszenie kwalifikacji i wykształcenia. W przeciwnym razie skazuje uczestników na marginalizację. Z powyższych rozważań można wywnioskować, że postęp naukowy

¹ W. Wosińska, *Oblicza globalizacji*, Wyd. Smak Słowa, Sopot 2008, s. 20.

staje się podstawą rozwoju społeczeństwa informacyjnego i globalizacji gospodarki światowej, a jednocześnie globalizacja powoduje nasilenie presji konkurencji oraz ma wpływ na rozwój nauki i technologii². Oba te procesy wywołują istotne zmiany w przestrzeni społeczno-ekonomicznej, która z jednej strony staje się coraz bardziej znaczącym elementem tych przemian, a z drugiej ulega zmianie w wyniku omawianych procesów.

Celem artykułu jest wskazanie na najbardziej istotne zjawiska i procesy zachodzące we współczesnej przestrzeni ekonomicznej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na rozwój przestrzenny w różnych wymiarach i skalach.

2. Przestrzeń a nowe realia

Podstawowymi formami warunkującymi działalność człowieka są czas i przestrzeń. O ile czas jest elementem stałym w życiu człowieka, o tyle przestrzeń jest kategorią zróżnicowaną i w znacznym stopniu determinującą gospodarkę. Samo pojęcie przestrzeni jest często niejednoznaczne, różnie definiowane w różnych naukach czy dziedzinach życia człowieka. Analizując opracowania poświęcone temu zagadnieniu, należy z całą mocą podkreślić, że pojęciu przestrzeni przypisywana jest interpretacja daleko wychodząca poza intuicyjne określenie przestrzeni fizycznej. Z punktu widzenia ekonomii można przyjąć, że jest ona rezultatem pracy i podziału pracy, równocześnie będąc obiektywizacją tego, co społeczne, a w konsekwencji tego, co duchowe. Oznacza to, iż także za sposobem wytwarzania w przestrzeni kryją się systemy wartości. Skutkuje to tym, że określona przestrzeń może mieć dla różnych społeczności różne wartości³. W związku z tym każda grupa społeczna, jak podkreśla Wallis, użytkuje i kształtuje przestrzeń na trzy sposoby⁴:

- nadając jej określone kształty,
- stworzonym kształtom przypisując określone funkcje i wartości,
- przyjmując adekwatne formy zachowań i postaw do ukształtowanych ram przestrzennych.

W świetle tego można stwierdzić, że ostateczny stan i forma przestrzeni są zawsze wypadkową oddziaływania czterech czynników, takich jak⁵:

- środowisko naturalne,
- poziom rozwoju techniki i technologii,
- system wartości i kategorie kultury,
- podmioty (aktorzy) kształtujące przestrzeń.

² *Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania*, red. B. Liberska, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002, s. 84.

³ B. Sieracka-Nowakowska, *Transformacja przestrzenna Łodzi przemysłowej w procesie metropolizacji*, KPZK PAN, STUDIA, t. CXXXIX, Warszawa 2011, s. 57.

⁴ A. Wallis, *Socjologia przestrzeni*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1990, s. 24.

⁵ W.M. Gaczek, *Zarządzanie w gospodarce przestrzennej*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2003, s. 72.

Same formy przestrzennego zagospodarowania określane są jako obszary o określonym przeznaczeniu i funkcjach wraz z występującym tam wyposażeniem materialnym (uzbrojeniem) oraz zlokalizowanymi urządzeniami⁶. W ramach tych form występuje przestrzeń produkcji, konsumpcji, wymiany i symboliki.

Każdy punkt w takiej przestrzeni ma konkretne położenie geograficzne oraz trzy podstawowe właściwości, tj. ograniczoność, opór i zróżnicowanie⁷.

Ograniczoność odnosi się do skończoności poszczególnych elementów (zasobów) przestrzeni, co czyni ją dobrem rzadkim. Opór związany jest z dostępnością poszczególnych elementów przestrzeni i ich różnym stopniem mobilności. Zróżnicowanie jest natomiast wynikiem zarówno działalności człowieka, jak i procesów naturalnych, w wyniku czego każdy punkt w przestrzeni ma określone i w dużej mierze niepowtarzalne cechy.

W sytuacji kształtowania się obecnie gospodarki opartej na wiedzy (informatycznej) przestrzeń ekonomiczna wywodząca się ze skorelowanej przestrzeni geograficznej ulega istotnym zmianom. Do opisanego zjawiska i relacji występujących w tej nowej przestrzeni już nie wystarczą cztery wymiary, gdyż zjawiska te oraz relacje mogą charakteryzować się nieskończoną liczbą wymiarów. Procesy i zjawiska zachodzące w przestrzeni ekonomicznej mogą być realizowane na tysiąc sposobów na tysiącach różnych kierunków. Przestrzeń ta nie jest ograniczana zasadą fizycznej bliskości, jej podstawową zaletą nie jest też brak ograniczeń geograficznych, lecz wręcz nieograniczona zdolność tworzenia relacji. Taka przestrzeń w praktyce jest rozmytą i nieokreśloną formą. Równocześnie maleje znaczenie określonego miejsca w tej przestrzeni, a wzrasta znaczenie złożoności.

Tak zwany łańcuch wartości we współczesnej przestrzeni ekonomicznej (można tu użyć pojęcia „e-przestrzeni”, gdyż nabiera ona coraz bardziej wirtualnego charakteru) zaczyna przybierać nowy wymiar. Nie jest to już lina (łańcuch), ale skupisko i podłączające się do niego czasowo i w sposób dowolny (chaotyczny, nieprzewidywalny) jednostki.

W tej przestrzeni stabilność jest cechą rzadką, ale też niepożądaną, gdyż należy ją zmieniać w zależności od obowiązujących trendów, mód, zapotrzebowania, a wzrastający indywidualizm wymusza elastyczność postaw oraz wysoki poziom specjalizacji, co znowu wymusza wzrost kooperacji. To powoduje, że rozrastają się granice wielkości podmiotów gospodarczych, i to we wszystkich kierunkach (powstają zarówno megaprzedsiębiorstwa, np. w wyniku fuzji banków, oraz nowe mikrofirmy, których postać można ograniczyć do karty magnetycznej).

Przewagi lokalizacyjne stają się jednym z ważniejszych kryteriów w funkcjonowaniu przedsiębiorstw międzynarodowych w globalizującej się gospodarce. Nie-

⁶ B. Jałowicki, *Spoleczne wytwarzanie przestrzeni w okresie transformacji systemowej*, [w:] *Nowe warunki rozwoju i kształtowania miast polskich*, Biuletyn KPZK PAN nr 175, Warszawa 1996, s. 21- 50.

⁷ W. Budner, *Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*, AE w Poznaniu, Poznań 2004, s. 13.

wątpliwie bezpośrednia inwestycja dużej międzynarodowej firmy jest elementem stymulującym napływ innowacji do obszarów słabo rozwiniętych, pod warunkiem że sam rodzaj inwestycji nie bazuje na prostych czynnikach produkcji, tzw. niskokosztowych. Niemobilne przewagi lokalizacyjne są zróżnicowane w obecnej gospodarce, zawierają one zarówno niskopłatne czynniki produkcji, jak i specyficzne, związane z danym rynkiem, niewystępujące w innych miejscach w takiej skali i jakości. Potwierdzeniem tego są modele oparte na kapitale wiedzy (*knowledge capital model*), w których zakłada się m.in., że lokalizacja aktywów opartych na wiedzy, których koszt wytworzenia jest największy, jest możliwa w oderwaniu od produkcji⁸. W efekcie tego założenia można zauważyć, że napływ inwestycji zagranicznych będzie skutkował napływem innowacji tylko wtedy, gdy na obszarze lokalizacji będzie występował kapitał wiedzy. Upraszczając, należy stwierdzić, że podstawowym czynnikiem lokalizacji będzie wiedza. W efekcie największy przepływ innowacji (wiedzy) towarzyszy inwestycjom występującym między gospodarkami wysoko rozwiniętymi i dobrze wyposażonymi w kapitał wiedzy, który jest silnie skorelowany z lokalnymi sieciami układów społeczno-gospodarczych, rozumianymi jako wzajemne korzystne związki o charakterze horyzontalnej elastycznej kooperacji różnych jednostek i instytucji występujących na danym obszarze. Są one wytworem lokalnego „klimatu”, czyli różnorodnych uwarunkowań o charakterze kulturowym, społecznym, instytucjonalnym itp., przejawiającym się w przyjętych normach i zwyczajach społecznych, które powodują, że społeczności lokalne wykazują różne podejście do działalności ekonomicznej. Marshallowskie efekty zewnętrzne nadal są istotnym elementem wyjaśniania różnic w rozwoju poszczególnych obszarów, przy czym samo rozumienie tych efektów jest często różne. Najczęściej w stosunku do lokalnej społeczności przyjmują one postać efektu demonstracji i konkurencji. Jednak zaistnienie pozytywnych efektów zewnętrznych napływu zagranicznych inwestycji jest uzależnione od lokalnych uwarunkowań. Przy czym bezpośrednio inwestycje zagraniczne (zewnętrzne) są tylko jednym z czynników warunkujących rozwój danego obszaru. W globalizującym się świecie i postępującej internacjonalizacji działalności gospodarczej w najbliższej przyszłości nie będzie się mówić o inwestycjach zagranicznych, ale zewnętrznych.

Przestrzenno-działowa struktura gospodarcza warunkuje w znacznym stopniu nie tylko rozwój danej jednostki przestrzennej, jej poziom konkurencyjności, ale też napływ zagranicznych inwestycji, w tym ich powiązań (zarówno technologicznych, jak i kapitałowych) z jej strukturą, oraz ostateczne konsekwencje tego faktu dla społeczności lokalnej i regionalnej. Wpływ BIZ na obszar, w którym są lokalizowane, w dużej mierze zależy od lokalnych uwarunkowań, występujących na danym obszarze. Przy czym najbardziej skorzystają na tym regiony o wysokiej jakości czynników wytwórczych, nowoczesnej infrastrukturze i przede wszystkim udoskonalające re-

⁸ A. Cieślak, *Geografia inwestycji zagranicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 53, 54.

guły działalności gospodarczej na własnym rynku⁹. Oczywiście każda nowa lokalizacja działalności gospodarczej wywołuje procesy indukowane w przestrzeni.

Współczesne uwarunkowania globalne rozwoju określonej przestrzeni związane są z postępowaniem technologicznym, postępującą integracją oraz miejscem wytwarzanych w niej produktów i usług świadczonych na rzecz otoczenia.

Zjawisko *global resurcing* (rozumiane jako decyzje korporacji transnarodowych) skutkuje w dużym zakresie nowymi możliwościami lokalizacyjnymi oraz *outsourcingiem i offshoringiem*, które mogą włączać w sieci gospodarcze lokalne podmioty, wpływając w ten sposób na rozwój danej przestrzeni. Przy czym, jak zauważa M. Poniatowska-Jaksch, lokalizację w obszarach o wyższym poziomie rozwoju uważa się często za korzystniejszą ze względu zarówno na rozmiary rynku wewnętrznego, jak i dostępność czasową¹⁰. Występowanie, a co gorsze pogłębianie przestrzennych dysproporcji przejawiających się w powiększaniu luki cywilizacyjnej skutkuje przestrzenną dezintegracją struktur gospodarczych i prowadzi do kumulowania się działalności gospodarczo-społecznej wokół centrów ośrodków metropolitalnych oraz zmniejszania jej skali wraz z oddalaniem się od tych centrów. Wynika to z faktu, że wspomniane ośrodki metropolitalne tworzą węzły w sieciach gospodarczych, między którymi wytwarza się swoista sfera pusta, czyli powstaje tzw. efekt tunelu – polega to na tym, że obszary położone poza układem metropolii nie korzystają z jej efektów, funkcjonując w innych realiach cywilizacyjnych. Jak stwierdza B. Jałowiecki (1999) – wręcz w innej czasoprzestrzeni (w ujęciu oczywiście relatywnym)¹¹. Taki przebieg zjawisk społeczno-gospodarczych w przestrzeni skutkuje narastaniem dysproporcji w poziomie rozwoju poszczególnych części kraju czy świata. O ile zrozumiałe jest to w sytuacji zestawienia krajów słabo rozwiniętych i wysoko rozwiniętych, o tyle w przestrzeni poszczególnych krajów jest to zjawisko niekorzystne i nie zawsze wytłumaczalne. Przy tym współcześnie cały system społeczno-gospodarczy, w tym także regiony, ulega wzrostowi złożoności, powodującemu jego większą podatność (mniejszą stabilność) na wszelkiego rodzaju zakłócenia typu zarówno gospodarczego, jak i społecznego. Skrajnym przejawem tego zjawiska są wyróżnione przez M. Castelsa tzw. węzły glokalne, powstające jako ultranowoczesne enklawy na obszarach miejskich dużych zacofanych aglomeracji. Miejsca te są połączone za pomocą łączy światłowodowych i nowoczesnych systemów telekomunikacyjnych z dominującymi centrami biznesowymi krajów wysoko rozwiniętych, a izolowane z kolei z bezpośredniego otoczenia¹².

⁹ A. Zorska, *Globalizacja we współczesnej gospodarce*, [w:] *Korporacje międzynarodowe w Polsce. Wyzwania w dobie globalizacji i regionalizacji*, red. A. Zorska, Difin, Warszawa 2002, s. 25.

¹⁰ M. Poniatowska-Jaksch, *Przemysłowe bezpośrednie inwestycje zagraniczne źródłem konkurencyjności regionu*, SGH, Warszawa 2006, s. 140.

¹¹ B. Jałowiecki, *Współczesne przekształcenia struktury osadniczej i przestrzeni miejskiej*, [w:] *Cywilizacja informacyjna a przekształcenia przestrzeni. Zmiany strukturalne metropolii polskich*, red. J. Kołodziejki i T. Parteka, Biuletyn KPZK z. 186, PAN, Warszawa 1999, s. 31.

¹² M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2003, s. 266, 267.

Inną negatywną tendencją, na którą powszechnie zwraca się uwagę, jest segregacja przestrzeni miejskiej poprzez tworzenie wyizolowanych osiedli oraz pauperyzację innych. Przykłady to różne formy tzw. grodzień, np.: *gated communities* (społeczność za bramą), *defensible space* (przestrzeń broniona), *gated estate* (osiedle grodzone) czy *security zones* (osiedla stanowiące strefy bezpieczeństwa). W efekcie przestrzeń publiczną zamienia się w rezydencjalną. Innym zjawiskiem jest narastanie postaw społecznych związanych z tzw. syndromem NIMBY (*Not In My BackYard*). Charakteryzuje się on akceptacją budowy dużych obiektów publicznych (uciążliwych, jak np. drogi, mosty itp.), ale pod warunkiem nielokowania ich w najbliższym sąsiedztwie. Często te i inne zjawiska negatywne występujące w przestrzeni tłumaczy się występowaniem *lock-in effect* (efektu zamknięcia), który prowadzi do zamknięcia danego obszaru, jego izolacji i upadku gospodarczego. Występuje wtedy niski stopień adaptacyjności do nowych warunków działania. Innym negatywnym zjawiskiem jest dynamiczne tworzenie się przestrzeni ludycznej, która imituje przestrzeń publiczną, a ma charakter wyłącznie komercyjny (np. galerie handlowe czy pasaż).

W świetle powyższych uwag można stwierdzić, że podstawowym kryterium współczesnego rozwoju staje się podatność adaptacyjna struktur przestrzennych do zachodzących zmian, przy czym obszary lepiej rozwinięte zazwyczaj szybciej reagują na nowe realia, dostosowując do nich swoje struktury, co prowadzi do koncentracji czynników produkcji na obszarach charakteryzujących się wielofunkcyjnością, a to jest niezgodne z założeniami policentrycznej koncepcji rozwoju przestrzennego.

Szczególnie istotne w obliczu presji rozwojowej są przedsięwzięcia prowadzące do podniesienia poziomu kwalifikacji i wykształcenia (ustawiczne kształcenie), zwiększenia nakładów na sferę B+R, preferowania zastosowania najnowszych osiągnięć teleinformatycznych w rozwoju lokalnej infrastruktury oraz – co jest niezmiernie ważne – doskonalenia systemów instytucjonalnych związanych z zarządzaniem zarówno przestrzenią, jak i jej poszczególnymi elementami. Natomiast rolą samych instytucji jest ograniczenie niepewności funkcjonowania danej społeczności w przestrzeni. Jak wskazuje Hlaváček w książce pt. *Aktorzy i mechanizmy regionalnego rozwoju*, rola tych instytucji może mieć często decydujące znaczenie dla kierunków rozwoju danego obszaru¹³. Autor ten podkreśla, że w ocenie i programowaniu rozwoju danej przestrzeni należy brać pod uwagę instytucje zarówno formalne, jak i nieformalne, gdyż tylko pełne ujęcie tak wyróżnianych instytucji pozwoli nam na uchwycenie procesów zachodzących w danej przestrzeni. Jednym z autorów, któremu przypisuje się dokonanie tego podziału instytucji, jest D.C. North¹⁴. Stwierdził on przy tym, że instytucje formalne (konstytucja, ustawy, prawo własności) mają

¹³ P. Hlaváček, *Aktéři a mechanismy regionálního rozvoje*, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 2012, s. 34-35.

¹⁴ C.N. Douglass, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, New York 1990.

charakter formalnych reguł (lub systemu tych reguł) opisujących zachowanie lub je ograniczających – są łatwe do identyfikacji. Natomiast instytucje nieformalne (zwyczaje, konwencje, wierzenia czy też normy) mają charakter reguł akceptowalnych przez społeczność zamieszkującą daną przestrzeń i często są trudne do identyfikacji dla badaczy z zewnątrz¹⁵.

Obecnie wzrastająca dominacja nauki wywołuje istotne zmiany w funkcjonowaniu społeczności zarówno lokalnych, jak i regionalnych, co wymaga podjęcia przedsięwzięć związanych z przygotowaniem tych społeczności do zrozumienia zachodzących przekształceń i – co istotniejsze – ich zaakceptowania, co w sposób bezpośredni prowadzi do przekształceń podbudowy instytucjonalnej danej przestrzeni ekonomicznej, a to, szczególnie w wypadku instytucji nieformalnych, jest bardzo skomplikowane. Jest to szczególnie trudne, gdyż wiedza jako nowy czynnik produkcji doprowadziła do przewartościowania klasycznych już czynników. Wiedza nie podlega prawu substytucji i w trakcie wykorzystania nie zużywa się jak pozostałe czynniki, tylko się doskonali. Taka sytuacja powoduje konieczność reorientacji i rekombinacji pozostałych czynników produkcji. Przekształcenia te powszechnie dostrzegamy w zakresie siły roboczej i kapitału, gdy w rozważaniach współczesnych nie bierze się pod uwagę zasobów siły roboczej, tylko raczej kapitał ludzki, a zmiana ta nie sprowadza się tylko do odejścia od kategorii ilościowej na rzecz jakościowej, ale także łączy te dwa czynniki. Równocześnie pojęcie kapitału uległo znacznemu rozszerzeniu i niewątpliwie istotny staje się kapitał intelektualny, a nie finansowy. Należy jednak zauważyć, że w znacznie mniejszym stopniu uwzględnia się te zjawiska w zakresie ziemi jako czynnika produkcji. Sprowadzanie tylko tej kategorii do produkcji rolnej jest oczywiście błędne, gdyż w działalności człowieka kategoria odległości i obszaru zawsze jest i będzie istotnym kryterium. Co prawda pojawiają się publikacje poświęcone zagadnieniom renty geograficznej, lecz w głównym nurcie ekonomii rozważań nie jest to problem cieszący się dużym uznaniem. Jak podkreśla M. Blaug, co jest bardzo zadziwiające, po roku 1800 problem ten nie występował praktycznie w rozważaniach ekonomicznych, przy czym cały główny nurt teorii ekonomii do około 1950 r. pozbawiony był znaczących analiz dotyczących gospodarki przestrzennej¹⁶. M. Blaug, zastanawiając się nad takim podejściem i próbując wyjaśnić tę zagadkę doktryny ekonomii, na końcu swoich rozważań wskazuje na przyczynę, pisząc, że „może rozwiązanie całej tajemnicy jest prostsze, niż sobie wyobrażamy. Gdyby Ricardo teorię renty gruntowej oparł na korzyściach położenia, a nie na różnicach urodzajności gleby [...] cały blok klasycznej teorii lokalizacji znalazłby swoje miejsce w *Zasadach* Marshalla”¹⁷. Równocześnie, wyjaśniając dominację czasu w badaniach ekonomicznych i braku przestrzeni, wskazuje się na to, że ta czasowa konceptualizacja życia społeczno-gospodarczego

¹⁵ C.N. Douglass, wyd. cyt., s. 6.

¹⁶ M. Blaug, *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*, PWN, Warszawa 200, s. 633.

¹⁷ Tamże s. 650.

wynika z faktu, iż analiza relacji w przestrzeni jest trudniejsza niż w czasie, gdyż czas nie obfituje w tyle różnorodnych struktur formalnych co przestrzeń¹⁸.

Pozostawiając te kwestie nierozstrzygnięte, należy podkreślić, że współcześnie – chcemy tego czy nie – to właśnie wiedza, stając się jednym z istotniejszych czynników działalności gospodarczej, dokonuje przewartościowania pozostałych, co w konsekwencji prowadzi do ich rekombinacji u ujęciu szumpeterowskim. Równocześnie, jak to uzasadnia Toffler, jest ona uniwersalnym substytutem wszystkich innych czynników produkcji (przede wszystkim zasobów materiałowych i transportowych)¹⁹. Z ekonomicznego punktu widzenia jest ona ważnym elementem infrastruktury gospodarczej i procesów rynkowych, przy czym stanowi ona dobro publiczne materializujące się w artefaktach i realizujące się w wykształceniu poszczególnych osób²⁰. Równocześnie w ostatnich latach obserwujemy intensyfikację procesu tworzenia nowej wiedzy (dotyczy to zarówno opracowań naukowych, jak i wdrażania nowych technologii); wręcz zaczyna się mówić o występowaniu w tej dziedzinie działalności człowieka relacji opisanych prawem Moore'a²¹ (dotyczy ono układów scalonych, które co 18 miesięcy podwajają swoją pojemność). Dlatego w nowej rzeczywistości ważne jest nie tylko tworzenie wiedzy, ale także zapewnienie warunków do transferowania jej do praktyki gospodarczej (mówi się wtedy o prowadzeniu polityki proinnowacyjnej).

3. Podsumowanie

Reasumując powyższe rozważania dotyczące miejsca przestrzeni we współczesnych realiach gospodarczych, można stwierdzić, że dotychczasowe klasyczne jej traktowanie, którego korzenie sięgają jeszcze Kanta, jest niewystarczające. Tak jak pod wpływem innowacji zmienia się gospodarka, tak przestrzeń przestaje być tylko miejscem prowadzenia działalności, a staje się jednym z istotniejszych elementów współczesnej gospodarki. Potwierdza to m.in. K. Kelly w swojej książce *Nowe reguły nowej gospodarki*, wskazując, że statyczne ujmowanie przestrzeni w procesach gospodarczych jest jedną z istotniejszych pomyłek końca XX wieku²². Należy także pamiętać, że współczesna przestrzeń to nowa jakościowo kategoria, ale ściśle powiązana z klasyczną przestrzenią opisywaną już przez Ptolemeusza. Chociaż coraz

¹⁸ Z. Chojnicki, *Podstawowe problemy filozoficzne i metodologiczne przestrzeni i czasu*, [w:] *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*, red. Z. Chojnicki, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1999, s. 249-264.

¹⁹ A. Toffler, H. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji*, Zysk i S-ka, Poznań 1996, s. 40.

²⁰ R. Domański, *Geografia ekonomiczna, ujęcie dynamiczne*, PWN, Warszawa 2004, s. 269.

²¹ E. Frejtag-Mika, *Teoria i praktyka ekonomii a konkurencyjność gospodarowania*, Difin, Warszawa 2006, s. 39.

²² K. Kelly, *Nowe reguły nowej gospodarki*, WIG-Press, Warszawa 2001, s. 85.

częściej w najnowszych badaniach i w praktyce wspomina się o przestrzeni wirtualnej czy też o e-przestrzeni, to jednak jest to pewien, czasami nowy rodzaj przestrzeni; wynika to m.in. z faktu, że przestrzeń jest przede wszystkim kategorią społeczną, czyli podlega takim samym zmianom jak cała cywilizacja.

Jak zauważa A. Lisowski, w ramach większej unifikacji świata oraz w warunkach gwałtownego rozwoju telekomunikacji zaczęto głosić koniec przestrzeni we współczesnym społeczeństwie. Jako też niezgodną z rzeczywistością przytacza on stanowisko filozofów, według których „przestrzeń jest właśnie tym aspektem świata lub rodzajem bytu, który w ujęciach teoretycznych i artystycznych dziś przeżywa zadziwiające metamorfozy, komplikuje się i wzbogaca o nowe wymiary, a jednocześnie staje się pojemnikiem rzeczy indywidualnych i procesów, który coraz lepiej mieści w sobie ich wielość i różnorodność”²³. Autor ten stwierdza więc, że „problematyka przestrzeni zapewne jeszcze długo będzie przedmiotem debat naukowych”²⁴.

W świetle tych uwag można więc stwierdzić, że podstawowym kryterium współczesnego rozwoju staje się podatność adaptacyjna struktur przestrzennych do zachodzących zmian, przy czym obszary lepiej rozwinięte zazwyczaj szybciej reagują na nowe realia, dostosowując do nich swoje struktury, co prowadzi do koncentracji czynników produkcji na obszarach charakteryzujących się wielofunkcyjnością, a co niezgodne jest z założeniami policentrycznej koncepcji rozwoju przestrzennego. Obszary, które mają odpowiednie zasoby wiedzy oraz kapitału, w tym kapitału ludzkiego o najwyższych kwalifikacjach, stają się liderami w tym procesie gospodarczym oraz miejscem, gdzie tworzone są innowacje. W efekcie innowacje, które są absorbowane, w całej gospodarce światowej praktycznie wytwarzane są w niewielkiej liczbie ściśle domkniętych układów lokalnych. Z drugiej strony terytoria, w których brakuje tych czynników albo odnotowuje się ich niedostatek, zaczynają tracić kontakt z obszarami przodującymi, stając się tylko odbiorcą produktów i usług. O ile w ramach postępującej elastyczności struktur przestrzennych²⁵ usługi i produkty podlegają globalizacji, o tyle ich wytwarzanie podlega ograniczeniu do ściśle wyznaczonych miejsc w przestrzeni. Przy czym obszary przodujące charakteryzują się lokalizacją na swoim terenie dużego, nowoczesnego ośrodka miejskiego, który tworzy wokół siebie obszar metropolitalny. W tych jednostkach przestrzennych zaczyna się kumulować działalność gospodarcza, wiążąca się z badaniami naukowymi oraz ultranowoczesnymi usługami.

²³ A. Lisowski, *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2003, s. 9.

²⁴ Tamże, s. 10.

²⁵ K. Kuciński, T. Kudłacz, T. Markowski, Z. Ziobrowski, *Zintegrowany rozwój aglomeracji a konkurencyjność polskiej przestrzeni*, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Studia t. CXI, Warszawa 2002, s. 50.

Literatura

- Blaug M., *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*, PWN, Warszawa 2000.
- Budner W., *Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*, AE w Poznaniu, Poznań 2004.
- Castells M., *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2003.
- Chojnicki Z., *Podstawowe problemy filozoficzne i metodologiczne przestrzeni i czasu*, [w:] *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*, red. Z. Chojnicki, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1999.
- Cieślak A., *Geografia inwestycji zagranicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
- Domański R., *Geografia ekonomiczna, ujęcie dynamiczne*, PWN, Warszawa 2004.
- Douglass C. N., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, New York 1990.
- Frejtag-Mika E., *Teoria i praktyka ekonomii a konkurencyjność gospodarowania*, Difin, Warszawa 2006.
- Gaczek W.M., *Zarządzanie w gospodarce przestrzennej*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań 2003.
- Hlaváček P., *Aktéři a mechanismy regionálního rozvoje*, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2012.
- Jałowicki B., *Spoleczne wytwarzanie przestrzeni w okresie transformacji systemowej*, [w:] *Nowe uwarunkowania rozwoju i kształtowania miast polskich*, Biuletyn KPZK PAN nr 175, Warszawa 1996.
- Jałowicki B., *Współczesne przekształcenia struktury osadniczej i przestrzeni miejskiej*, [w:] *Cywilizacja informacyjna a przekształcenia przestrzeni. Zmiany strukturalne metropolii polskich*, red. J. Kołodziejski i T. Parteka, Biuletyn KPZK z. 186, PAN Warszawa 1999.
- Kelly K., *Nowe reguły nowej gospodarki*, WIG-Press, Warszawa 2001.
- Lisowski A., *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2003.
- Poniatowska-Jaksch M., *Przemysłowe bezpośrednie inwestycje zagraniczne źródłem konkurencyjności regionu*, SGH, Warszawa 2006.
- Sieracka-Nowakowska B., *Transformacja przestrzenna Łodzi przemysłowej w procesie metropolizacji*, KPZK PAN, STUDIA, t. CXXXIX, Warszawa 2011.
- Toffler A., Toffler H., *Budowa nowej cywilizacji*, Zysk i S-ka, Poznań 1996.
- Wallis A., *Socjologia przestrzeni*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1990.
- Zorska A., *Globalizacja we współczesnej gospodarce*, [w:] *Korporacje międzynarodowe w Polsce. Wyzwania w dobie globalizacji i regionalizacji*, red. A. Zorska, Difin, Warszawa 2002.

SPATIAL DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY REALITIES

Summary: Contemporary space is changing stemming from the dynamic processes occurring in different economic sections. The crisis in the global economy is additionally accompanied by this phenomenon. These transformations make the changes in the role of space in the economy. From the related element space is becoming one of the most active factors shaping the economic processes.

Keywords: space, development, economy.